

Élet a határon.

A Mosoni síkság kora Árpád-kori települései, életmódja a környezeti adottságok tükrében

Kutatási terv

I. Bevezetés.

A határ fogalmának változását a különböző korokban számos felfogás és ideológia befolyásolta – ráadásul maga a fogalom eleve nem volt mentes az ideológiai és politikai konstrukciótól. Elég talán az antikvitásban is gyakorta használt természeti határok képzetére,¹ és az ókori szerzők által is gyakran hivatkozott, az uralkodók védelmező, a határokat megtartó feladatára utalni.² Az államhatárok a politikai és a hatalmi reprezentáció fontos elemének számítottak, miközben számos más *határ* – természetföldrajzi határok, nyelvhatárok, vallási határvonalak, kulturális és társadalmi határok stb. – vizsgálata a politikai vonatkozások alá sorolódott.³ A nemzeti mozgalmakhoz kapcsolódóan már azok születésekor fontos kérdés volt az adott nemzet által lakott terület kiterjedésének kérdése, így a törekvéseknek fontos eleme volt a nemzet határainak megrajzolása. A modern történeti irányultságú stúdiumokban, így többek közt a régészetben is tér fogalmának használata és vizsgálata jelentősen átrajzolta a korábban oly egyöntetűnek és egyszerűnek tűnő képet, egy-egy adott hatalmi képződmény egykori határaitól. Kutatásaink ebből adódóan a régészet és a kora középkorra fókuszáló történeti kutatás által kialakított és a határ vizsgálatához kapcsolódó tudományos szempontokat veszi figyelembe, azok mentén tervezi jelen kutatások megvalósítását.⁴

A Magyar Nagyfejedelemség 10. századi kiterjedésére vonatkozóan a kortárs írott kútfők nem adnak pontos földrajzi térhez és időszakhoz köthető határokat. A történeti források alapján bizonyos, hogy a magyarok a Kárpát-medence központi területét több szakaszban foglalták el, tehát a „határvonal” ebben az időszakban dinamikusan változott. Az írott forrásanyag fontos problémája abból is adódik, hogy a 10. században eltérő volt egy-egy politikai entitásnak a határról vallott fogalmi rendszere (ezáltal a saját határterületeikkel kapcsolatos érzékenységük és percepciójuk), és azt a mai vagy a későbbi időszakokban kialakult államhatár fogalomnak nem lehet pontosan megfeleltetni.⁵ A határ ekkorra már sok helyen nem lineáris, választóvonal jellegű egydimenziós alakzat volt, hanem egy sokkal szélesebb keretek között kijelölt sáv. A határról a helyi, közép-európai hagyományoktól eltérő fogalmi struktúrák mentén gondolkodhattak a magyarok is, akik kezdetben valószínűleg egy steppei háttérű térszemléletet tartottak mértékadónak ebben a kérdésben. Kutatásaink ebből adódóan azt kívánják meg a régészet módszereivel vizsgálni, hogy miként változott a Kárpát-medence nyugati határterületének egy része, a Mosoni-síkság.

A határok azonban nem csak elválaszthatták az azoknak a két oldalán élőket, hanem össze is

¹ Franz HORNSTEIN: *Istros Amaxeuomenos. Zur Geschichte eines literarischen Topos*. Gymnasium 64 (1967), 154–161. o.

² C. R. WHITTAKER: *Frontiers of the Roman Empire: A Social and Economic Study*. Baltimore, 1994; C. R. WHITTAKER: *Rome and its Frontiers: The Dynamics of Empire*. London – New York, 2004.

³ Bonnie URCIUOLI: *Language and Borders*. Annual Review of Anthropology 24 (1995), 525–546. o.

⁴ Stanton W. GREEN – Stephen M. PERLMAN: *Frontiers, Boundaries, and Open Social Systems* In: *The Archaeology of Frontiers and Boundaries*. (Szerk. Stanton W. GREEN – Stephen M. PERLMAN) Orlando, 1985, 3–13. o.; Kent G. LIGHTFOOT – Antoinette MARTINEZ: *Frontiers and Boundaries in Archaeological Perspective*. Annual Review of Anthropology 24 (1995), 471–492. o.

⁵ Helmut REIMITZ: *Grenzen und Grenzüberschreitung im karolingischen Mitteleuropa*. In: *Grenze und Differenz im frühen Mittelalter*. (Szerk. Walter POHL–Helmut REIMITZ) Wien, 2000, 106–108. o.; Matthias HARDT: *Von der Mark zu Grenze: Bemerkungen zur Struktur frühmittelalterlicher Grenzregionen*. In: *Milicz. Clavis regni Poloniae. Gród na pograniczu*. (Szerk. Justyna Kolenda) Wrocław, 2008, 255–269. o. A korabeli és a modern fogalmi eltérésre: Walter POHL: *Soziale Grenzen und Spielräume der Macht*. In: *Grenze und Differenz im frühen Mittelalter*. (Szerk. Walter POHL–Helmut REIMITZ) Wien, 2000, 17. o.; TÖRÖK, László: *Between Two Worlds. The Frontier Region between Ancient Nubia and Egypt 3700 BC – AD 500*. Leiden – Boston, 2009, XV. o.; 7–8. o.

köthették e közösségeket. Az egymással inkább ellenséges, mint baráti viszonyt fenntartó politikai alakulatok azon tagjai, akik a végvidéken éltek nem csak ellenségként viszonyulhattak a határ túloldalán élőkhez. E viszonyrendszer általában jóval összetettebb volt a szembenállásnál, hiszen a központokból nézve e perifériák lakói sokkal inkább tudtak azonosulni a határ másik oldalán (a hasonló körülmények közt) élő azonos társadalmi státusúakkal, mint a saját országuk központi területein élő, azonos státusú közösségekkel. Kutatásainkban ezért fontos szempont, hogy telepjelenségek és temetőleletek alapján azt vizsgáljuk, milyen interakciók alakultak ki a határterület két oldalán, valamint azt, hogy a határterület népességének emlékménye mennyiben különbözik a központi régió hasonló időszakában keletkezett anyagi kultúrájától.

A Mosoni síkság vonatkozásában kell kiemelni azt a tényt, hogy az adott kistáj nem közvetlenül a honfoglalás lezárulása, hanem csak a 11. század közepén vált a nyugati gyeplépcső kulcsfontosságú elemévé. Első konkrét utalás Moson, illetve vele délről határos Sopron megye határvédelmi jelentőségére Aba Sámuel második uralmának idejéből, 1043-ból, illetve 1044-ből származik. A régészeti leletanyag alapján azonban csak akkor lehetne hozzászólni a nyugati határ kialakulása dinamikus folyamatának a kérdéseire, ha a jelenleginél pontosabban lehetne keltezni a kerámia- vagy fémleleteket. Egyetlen, de jellegzetes példaként a telepjelenségek leletanyagának túlnyomó részét kitevő cseréptöredékek időrendi elemzéseire utalunk. Mert e leletek 10-11. századi, tehát két évszázados időhorizontot felölelő keltezése túlságosan tág ahhoz, hogy a megtelepedés folyamatához pontos adatokat szállítsanak, különösen a vizsgált, régió esetében.

Meg kell jegyezni, hogy e kronológiai keret 1996-os lefektetése óta több kísérlet is megjelent az adott horizont részekre bontására.⁶ E megoldási javaslatok, azon elgondolás mentén találkoznak, hogy az adott időrendi horizontot több periódusra osztják, miközben vita folyik arról, hogy mikortól használtak kézi korongon formált, fémüstöt utánzó cserépbográcsot. E vitát is különleges vetületbe helyezi a jelen pályázat témájával választott mosoni ispáni vár építésének és korai időszakának vizsgálata, a lelőhely ugyanis számos, a honfoglalás, illetve államalapítás időszakára vonatkozó régészeti és történeti kérdés vizsgálatára is lehetőséget nyújt a feldolgozni kívánt emlékményével. A terület emlékményének – így a kerámialeleteknek is – a legrepresentatívabb csoportját jelentik a Lébény – Bille-domb lelőhelyen talált korai telepmaradványok, míg az ennek közelében előkerült temető egyszerre nyújtja a telep és település problematika átgondolásának a lehetőségét és a már említett kronológiai kérdések vizsgálatát.

E kutatásokhoz három régészeti jelenségtípus, a Mosoni-sík három legfontosabb lelőhelyének a vizsgálatát választottuk ki a 10–11. század vonatkozásában.

II. Kora Árpád-kori települések a Mosoni-síkságon

Az adott régió legjelentősebb kora Árpád-kori településén, Lébény Bille-dombon 1992 tavasza és 1994 tele között folyt megelőző feltárás T. Szőnyi Eszter, T. Németh Gabriella, Tomka Péter, Takács Miklós vezetésével.⁷ Mintegy 8 hektárt sikerült régészeti átkutatni. Összesen 4455 települési objektumot sikerült

⁶ TAKÁCS Miklós: Formschatz und exaktere Chronologie der Tongefässe des 10.-14. Jahrhunderts der Kleinen Tiefebene. *ActaArchHung* 48(1996) 140-158. Az itt vázolt időrendi keretek további boncolgatása: UŐ.: Die Chronologie der Siedlungen und besonders der Siedlungskeramik des Karpatenbeckens des 8.-11. Jahrhunderts. In: Die Archäologie der frühen Ungarn. Chronologie, Technologie und Methodik. Ed.: Bendeguz, Tobias. Mainz 2012, 145 – 166; A 10-11. századi leletkorizont felbontása két időrendi alfázisra a bográcsok megléte vagy hiánya alapján: Egy javaslat a cserépbográcsok 10. század végi elterjedésére a leletanyag térképezése alapján: WOLF Mária: Adatok 10. századi edénműveltségünkhöz. A borsodi leletek tanúságai. *HOMÉ* 42 (2003) 85–107. A gömbölyű aljú cserépbográcsok 10. század végi megjelenésének az alátámasztása, lelőhely-térképezés alapján: TAKÁCS Miklós: A Kárpát-medence 10 – 11. századi cserépedény-lelőhelyeinek térképészeti vonatkozásairól – másodsor. In: *Tempora Obscura* 3. Ed.: Liska András – Szatmári Imre, Békéscsaba 2012, 405 – 500.

⁷ Előzetes közlés: TAKÁCS Miklós: Honfoglalás- és kora Árpád-kori telepfeltárások az M1 autópálya nyugat-magyarországi szakaszán. In: A magyar honfoglalás korának régészeti emlékei. Szerk.: Wolf M.-Révész L. Miskolc 1996, 197-217. Telepjelenségek, illetve egyes tárgytipusok elemzése: UŐ.: A kislalföldi, Árpád-kori cserépbográcsok pontosabb időrendje (Egy kísérlet a leletanyag rendszerezésére). *HOMÉ* 30-31/2 (1993) 447-479; UŐ.: Formschatz und exaktere Chronologie der Tongefässe des 10.-14. Jahrhunderts der Kleinen Tiefebene. *ActaArchHung* 48(1996) 135-195; UŐ.: Polírozott kerámia a koraközépkori Kislalföldön.–Polished Pottery on the Plain in the North-West of Hungary in the Middle Ages. *Arrabona* 38(2000) 17-24; UŐ.: Falusi lakóházak és egyéb építmények a Kislalföldön a 10-16. században. (Kutatási eredmények és további feladatok.) In: A Kislalföld népi építészete. (A Győrött 1993. május 24-25-én megrendezett konferencia anyaga.) Szerk.: Perger Gyula – Cseri Miklós. Szentendre-Győr 1993. 25–38; UŐ.: Az Árpád-kor veremházak üllögödéről — két kislalföldi ásatás példái alapján. In: Örömmel. Szerk.: Gróf Péter–Varga Katalin. Bp. 2001. 15-28. T. NÉMETH Gabriella. – TAKÁCS Miklós: Urzeitliche und mittelalterliche

kibontani, amelyek közül 73 települési objektumot (19 veremházat, 2 műhelyként meghatározott, nagyméretű objektumot, sík, illetve aknaszerű kemencéket, kerek, illetve téglalap alakú gödröket, kisebb kerek vagy ovális objektumokat) lehetett a 10-11. századi időrendi fázisba sorolni. A Bille-dombon az adott időrendi fázisban egy szórt, halmazszerű települési struktúrára utalnak a feltárt telepjelenségek. Az időrend elemzését két szuperpozíció, illetve több objektum betöltésben lelt sírokból is ismert tárgytípusok segítik. A lelőhely relatív kronológiájának kialakításában nagy szerepe lesz a feldolgozásunk során a kerámia formai-időrendi elemzésének. E vizsgálatosorozat és a kiválasztott lelőhely pedig mind a fentebb vázolt kronológiai kérdésekre, mind a célul kitűzött határ vonatkozásában tett vizsgálatosorozatban fontos szereppel bír. A lébényi lelőhely településszerkezeti értékelésére azért is szükség van, mert annak különböző fázisai (8. sz., 9. sz. 10-11. sz.) és a lelőhelyen egy időszakra keltezhető objektumok sűrűsége jól jelzi a településszerkezet átalakulását. Kérdés, hogy ezen átalakulás mennyiben függ össze azzal, hogy a terület a politikai határrégióba esett a 11. századtól. A három időrendi fázisban a Lébény területén előkerült további lelőhelyek közül csak az egyiken állt falusiast megütő sűrűségű település, a másikon pedig csak egy szórványos, szállásszerű településkezdemény. E változást már egy korábbi OTKA kutatás (száma: 104533) keretében vizsgáltuk, azonban ott elsősorban egy szűkebb leletsoport (a cserépbográcsok) és a települések egyes objektumainak belső térszerkezete, illetve azok tágabb kapcsolatrendszere volt a kutatásunk középpontjában. Projektünk megvalósítása során, a korai településleletek kapcsán a Lébény – Bille-domb lelőhelyen előkerült telep teljes körű feldolgozását kívánjuk elkészíteni. A feldolgozás nem csak a településjelenségek értékelését, a különböző kerámialeletek és egyéb emlékcsoportok hagyományos régészeti elemzését kívánja felölelni, hanem a lelőhelyen előkerült állatsontleletek és más bioarchaeológiai emlékek feldolgozásán keresztül egy komplex kép megrajzolását tűzte ki célul, ugyanis ennek segítségével szeretnénk választ adni azokra a kérdésekre, melyek a nyugati határterület 10–11. századi formálódása kapcsán fennállnak.

1. A kerámiaklasszifikáció és a településjelenségek értékelése kapcsán külön hangsúlyt kívánunk fektetni a fentebb felvázolt viszonyrendszerek vizsgálatának. Mennyiben tért el e peremterület edénykultúrája a központi területekétől, és mennyiben volt más, mint a magyar szállásterületeken kívül, a határrégió nyugati oldalán fekvő azonos időszakban létező települések esetében? Volt-e az anyagi kultúra e szegmensében közvetlen nyugati hatás? Megfigyelhető-e bármilyen jellegű technológia transzfer, tudásáramlás, az egyik terület felől a másik irányában a kerámialeletek vonatkozásában?
Komoly hangsúlyt kívánunk fordítani arra is, hogy az „edénykészletek” alapján milyen étkezési kultúrát tudunk rekonstruálni a településen, s ez mennyiben tér el, az előbb említett két régiótól.
2. A tér és a gazdálkodás jellege a településen. A lelőhelyről származó nagyszámú állatsont anyag alapján szeretnénk rekonstruálni az ehhez kapcsolódó életmódot és gazdálkodási jelenségeket. Hasonló módon, mint a kerámialeletek elemzésekor, komparatív módon ezt is össze kívánjuk hasonlítani a már említett régiókkal.
3. A perifériák esetében gyakori jelenség, hogy a korábbi időszak anyagi kultúrája tovább él az adott területen. Vizsgálataink ezért azt is vizsgálják, a lelőhely emlékanyagából kiindulva, hogy ez mennyiben igazolható a lébényi leletek esetében? Jelen vannak-e olyan jelenségek, melyek egy korábbi időszak maradványaként élel tovább.
4. A település belső periodizációja, a relatív és az abszolút kronológiai rendszer fényében. A lébényi emlékanyag a külső hatások és a retrográd jelenségek fényében a lelőhely belső kronológiája felállítható, azonban – már most a kutatás kezdetén jól látható – az nem egyeztethető össze a

Brunnen bei Lébény. *Antaeus* 26(2003) 107–108; TAKÁCS Miklós: Die archäologische Erforschung der westungarischen Komitatszentren und ihrer Umgebung. In: *Das wirtschaftliche Hinterland der frühmittelalterlichen Zentren*. Ed.: Poláček, Lumír. Internationale Tagungen in Mikulčice VI. Brno 2008, 416; Uő.: A Kárpát-medence 10 – 11. századi cserépedény-lelőhelyeinek ... i.m. 440, 446, 448, 452. Összefoglaló értékelések: Takács, M.: Lébény. In: "Őseinket felhozád"... A honfoglaló magyarság. Kiállítási katalógus. Szerk.: Fodor István. Bp. 1996, 427; Uő.: Dörfliche Siedlungen der Árpádenzeit (10.-13. Jh.) in Westungarn. In: "Ruralia II. Conference Ruralia II. Památky Archeologické-Supplementum 11. Prague 1998, 181-191; Uő.: The Settlement Archaeology of Hungary from the 8th to the 11th Century, Presented on the Basis of Several Recently Excavated Sites. In: *Camagne Medievali. Strutture materilai, economia e società nell'insediamento rurale dell'Italia Settentrionale (VIII-X secolo)*. Atti del convegno Nonatola (MO), San Giovanni in Persiceto (BO) 14–15 Marzo 2003. Szerk.: Gelichi Sauro. *Documenti die Archeologia* 37. [2005] 279–280.

központi területek leletanyag alapján vázolt kronológiával. Ebből adódóan a radiokarbon kormeghatározás segítségével szeretnénk megvizsgálni a település abszolút kronológiai kereteit. A mérésre kiválasztott emlékcsoportok minden esetben olyan jelenségek, melyek a klasszifikációs vizsgálatokon alapuló periodizáció fontos sarokpontjaihoz kapcsolódnak.

III. Erősségek, a védelmi rendszer, struktúra térszemlélet és gazdálkodás rendszer a határrégióban.

A határ egyszerre tekinthető politikai és hadászati szempontból érzékeny területnek, míg gazdasági szempontok alapján új lehetőségeknek. A területen keresztül áramló idegen javak és új technológiák megismerése és birtoklása mellett, fontos szempont lehetett a rendelkezésre álló tér, más régióknál szabadabb kiaknázásából fakadó lehetőségek. E lehetőségek egyik alapja éppen az állattenyésztés kapcsán fogható meg. A magyarság korai, pásztorkodó életformája mellett a hadászati szempontok miatt is kiemelt jelentőségű volt a lótarás. Vizsgálatainkban ezért központi helyet kaptak a Mosoni földvár arheozoológiai leletei.

A Mosonmagyaróvár mosoni részén található ispáni vár területén az utóbbi évtizedben több kisebb-nagyobb régészeti feltárás is folyt. A legjelentősebb ásatásra 2017-ben került sor Czuppon Tamás vezetésével. A 900 m² kiterjedésű feltárás során a sánc szerkezetének egy részletre, valamint az ispáni vár településének egy veremháza és 20 kerek gödre került napvilágra. A gödrök betöltésében gazdag leletanyagot sikerült kibontani: cserépedények töredékeit, valamint nagy mennyiségű lócsontot.

A földvár frissen feltárt emlékanyagának modern szempontok szerinti bemutatása és elemzése alapján részben azt várjuk, hogy a megélenkülő földvárkutatás újabb megállapításai és vitás pontjai egyaránt vizsgálhatóak lesznek.

A vár belső periodizációjának elemzése kapcsán is a szélesebb összefüggések vizsgálatára törekszünk. Mennyiben vehetők össze a földvárban, illetve az előkerült leletanyagban megfigyelhető változások a határszakaszhoz kapcsolódó politikai eseményekkel és a védelmi rendszer strukturális változásaival? A periodizáció vizsgálata kapcsán ezért ebben az esetben is központi szerepet kap a hagyományos klasszifikációs elemzésen alapuló vizsgálat sorozat és belső periodizáció összevetése a radiokarbon kormeghatározás nyújtotta lehetőségekkel.

IV. Temetők vizsgálata.

E régióból már a 19. század óta számos olyan emlék került elő, amelyek kapcsolódtak a 10. századi Kárpát-medence régészeti lelethorizontjához. Az első leleteket még a 20. század elején adták közre Carnuntumból (Németóvárról), és Árpád feltételezett sírjának keresésére is szerveztek itt ásatásokat. Magyar szempontból e terület vizsgálata hosszú ideig marginális témának számított, változást csak egy 1942-ben kezdődő kutatássorozat hozott. Ekkor Bottyán Árpád és Nemeskéri János a „gyepüvidék” Árpád-kori embertani hátterének vizsgálata céljából, folytatva Sötér Ágoston korábbi vizsgálatait, számos ismert és újabban előkerült lelőhelyet tárt fel.⁸ Az újabb kutatások kapcsán fontos változást hozott a gnadendorfi sír előkerülését követő kutatássorozat, valamint a honfoglalás kori korpusz sorozat nyugat-dunántúli megyéit feldolgozó kötetei. Kiss Gábor, majd Horváth Ciprián és Révész László kutatásai arra – a korábban Mechtild

⁸ SÖTÉR Ágoston: *Mosony Megyei Történelmi és Régészeti Egyesület Emlékkönyve*. Magyaróvár, 1896, 240. o.; BOTTYÁN ÁRPÁD–NEMESKÉRI JÁNOS: *Cimetières hongrois de l'époque arpadienne en Transdanubie*. *Revue d'histoire comparée* 21 (1943) 610–615.

Schulze-Dörrlamm által is említett jelenségre – hívták fel a figyelmet,⁹ hogy a Balatontól északra, a Zala völgyében, a későbbi Vas megye területén csak a 10. század második felében jelentek meg a magyar temetkezések. A Mosoni-síkságon és a Fertő-tó környékén már a 10. század első felében megtelepedtek és temetőket nyitottak a beköltöző magyarok, azonban az Őrség, az Őrvidék és a Göcsej területén csak később jelentek meg a magyar közösségekhez köthető sírmezők.¹⁰ A Bécsei-medencében, valamint a nyugatabbi területeken talált szórványleletek és korai sírok esetében eltérő vélemények fogalmazódtak meg: van, aki a gnadendorfi lelethez hasonlóan ezeket a sírokat is a 10. századi magyar foglalások nyomaként tartotta számon, míg mások inkább a hadműveletek lehetséges áldozatait rejtő, vagy a határvédelem olyan temetőjeként értékeli, amely a törzsterületektől távolabb létesülhetett a határrégióban. Annak ellenére, hogy az egyes lelőhelyek értékelése tekintetében a kutatók közt véleménybeli eltérés található, abban mindenképpen egységesnek tűnik a régészek állásfoglalása, hogy a Dunántúl és a nyugati határrégió betelepülése sokkal lassabban haladt, mint ezen részek elfoglalása. Utóbbi folyamat a kutatás jelenlegi állása szerint a 10. század második felében mehetett végbe, s korábban a magyarok csak a fontosabb stratégiai pontok megszállására, a már elfoglalt területek és az uralom biztosítására törekedtek. A Győr-Moson megyei emléktárgy eddigi legteljesebb feldolgozását Horváth Ciprián végezte el „Győr és Moson megyék honfoglalás és kora Árpád-kori temetői és sírleletei” című doktori értekezésében. Munkáját és eredményeit ezért a Mosonmagyaróvári Múzeum gyűjteményébe került, a monográfiában nem szereplő leletgyűjtemény közreadásával, valamint az általa is feldolgozott Lébény-Kaszás-domb lelőhelyen előkerült temető további vizsgálatával kívánjuk kiegészíteni. Utóbbi lelőhely azért is fontos, mert közel esik a Bill-dombon előkerült telephez, így leletei alkalmasak arra, hogy összevegyük a telepjelenségek során talált hasonló emlékekkel, míg a csontanyag archaeometriai vizsgálata lehetőséget nyújt a már említett fentebbi lelőhelyek hasonló emléktárgyához kapcsolódó archaeometriai vizsgálatok elvégzéséhez és azok együttes értékeléséhez.

V. A projekt problémafelvetése, kulcskérdései, célkitűzései

Kutatási programunk kiinduló kérdése: miként formálódott a kora Árpád-korban a Magyar Fejedelemség, majd Királyság nyugati határterülete? Peremterület volt-e kulturális, vagy gazdasági tekintetben ez a régió a vonatkozó időszakban? Mennyiben azonos az itt található régészeti emléktárgy a központi területek hasonló emléktárgyához, vagy adott esetben mennyiben különbözik attól? Voltak-e és ha igen, akkor milyen jellegűek voltak azok a hatások, amelyek e régió tárgyi hagyatékában, kulturális gyakorlatában nyomot hagytak? Hogyan viszonyult a politikai határ közelsége e területen a kulturális tájhasználatához? Miként formálódott és milyen szerepe volt a határvédelemben és a terület feletti központi ellenőrzés gyakorlatában ez itt létesült erősségnek?

Mindezen kérdések vizsgálatát a kutatási programunkban úgy szeretnénk bemutatni, hogy a teljeskörű leletfeldolgozást ki kívánjuk egészíteni archeometriai vizsgálatokkal. Azt reméljük ezektől a vizsgálatoktól, hogy segítenek tisztázni olyan kronológiai kérdéseket, melyek a korszak időrendjére vonatkoznak. E mellett fontos szerepet kívánunk biztosítani a bioarchaeológiai kutatásoknak is. Utóbbi kutatási területtel az adott korszak kora Árpád-kori gazdálkodási stratégiájára vonatkozó adatok mellett, az abban bekövetkezett változásokra vonatkozóan is választ remélünk. A leletanyag teljes feldolgozása és kitékintő jellegű elemzése nem csak a gazdálkodási stratégiák, esetleges nyugati, vagy a magyar foglalat megelőző időszakból fennmaradt helyi autochton innovációira, hanem az esetleges eltérő térhasználati gyakorlatokra is választ remélünk kapni a Mosoni-síkság vonatkozásában. Tervezett kutatásainkkal azt a kérdést is körül kívánjuk járni az esetleges kulturális transzferjelenségek vizsgálatával, hogy a határ mennyiben volt elválasztó jellegű, vagy mennyiben kötötte össze az adott időszakban az eltérő politikai uralkalmak alá eső közösségeket.

A vizsgálatra kiválasztott lelőhelyek komplexitása (abban ugyanis egyaránt található település, erődített hely és temető) és teljes körű régészeti feldolgozása révén így a megítélésünk szerint összetettebb képet nyerhetünk a politikai határ kérdésén túl a kulturális határok, az autochtonitás és az újonnan érkezők közt esetlegesen meglévő kapcsolatok, a táj és a környezet, valamint a határ viszonyára is.

A tervezett kutatásunk fontos eleme a radiokarbon mintavétel – az őskorban már sikeresebb alkalmazott –

⁹ Mechthild SCHULZE-DÖRRLAMM: Spuren der Ungarneinfälle des 10. Jahrhunderts. In: *Heldengrab im Niemandsland. Ein frühungarische Reiter aus Niederösterreich*. (Szerk. Falko DAIM) Mainz, 2006, 43–62. o.

¹⁰ KISS: *Vas megye*; RÉVÉSZ: *Erdély*; HORVÁTH: *Győr és*

modern mintavételi eljárásrendjének bevezetése és az ott kialakított értékelési fázis módszertanának alkalmazásával a 10-11. századi radiokarbon adatok áttekintő jellegű elemzése. Számos új radiokarbon eredményre hivatkozva ugyanis a kutatók közül van olyan, aki a 10-11. század vonatkozásában is megtalálni vélte a „kulcsot”, a magyar foglalat pontosabb időpontjának meghatározására, vagy a 10. századi leletanyag 11. századi továbbélésére. Munkánk során ezért szeretnénk az általunk eszközölt méréseken kívül az összes eddigi a Kárpát-medencéhez kapcsolódó vonatkozó mérés együttes kritikai jellegű feldolgozását és értelmezését elvégezni

VI. A projekt során elvégzendő kutatások, lehetséges eredmények

Kutatási programunk magában foglal mind hagyományos régészeti elemzéseket, mind pedig archeometriai vizsgálatokat, és ezek értelmezését.

A Lébény – Bille-dombi telepfeltárás esetében az első, konkrét kutatási feladat a kerámiaklasszifikáció elvégzése és a lelőhely vonatkozó emlékanyagának előkészítése a monografikus szintű feldolgozáshoz. A feldolgozó munka során radiokarbon-mérési eredményeket is kívánunk alkalmazni a kronológiai szempontból releváns leletegyüttesek esetében. A telepszerkezet változásainak vizsgálata során a telepjelenségeket a kerámialeletek változásának belső periódusai szerint szeretnénk elkülöníteni. A környezettörténeti vizsgálatok kapcsán fontosak lesznek azok a Nyerges Éva vizsgálataiból nyert archeozoológiai meghatározások, amelyek mellé a Gyulai Ferenc által elvégzett archeobotanikai kutatások eredményeit fogjuk illeszteni. Munkánk során ezeket a kutatásokat az adott időrendi fázis vonatkozásában a feltárt időrendi horizont teljes egészére el kívánjuk készíteni. Mindezen lépések fognak elvezetni projektünk e részének a végeredményéhez: a Lébény – Bille-dombi telepfeltárás 10-11. századi fázisának a monografikus feldolgozásához. A munka eredményeit összefoglaló, tervezett kézirat magába kívánja foglalni a lelőhely objektumtípusainak, illetve a település szerkezetének részletes elemzését, valamint az állatsontanyag, illetve a növényi maradványok feldolgozását és kiértékelő elemzését is. A projekt keretei között e munkát Takács Miklós fogja elvégezni. Az archaeobotanikai vizsgálatokat Gyulai Ferenc fogja elkészíteni. A radiokarbon-méréseket Molnár Mihály fogja elvégezni a debreceni ATOMKI-ben, míg az állatsontanyagot Nyerges Éva fogja vizsgálni.

A mosoni vár új feltárásának a régészeti értékelése az alábbi lépéseket fogja magában foglalni: *-* A projekt keretei között e munkát Czuppon Tamás fogja elvégezni. Az archaeobotanikai vizsgálatokat *-* fogja elkészíteni. A radiokarbon méréseket Molnár Mihály fogja elvégezni a debreceni ATOMKI-ben, míg az állatsontanyagot Nyerges Éva fogja vizsgálni.

A Lébény – Kaszás-dombi temető részletes régészeti értékelését Langó Péter fogja elvégezni. A radiokarbon adatok értékelésére a debreceni ATOMKI-ban fog sor kerülni.

VII. Várható eredmények

A projekt eredménye **három átfogó elemzés** lesz a Mosoni-síkság három legfontosabb lelőhelyéről. Ennek eredményeként a nyugati határterület változásainak és időrendjének tisztázását. A szűkebb regionális egység anyagi kultúrájának, kerámiakészítési gyakorlatának és technológiai kapcsolatrendszerének tisztázását várjuk. A vizsgálatsorozat végén a korábbinál teljesebb képet kapunk a Mosoni-síkság 10-11. századi anyagi kultúrájáról, időrendjéről és az itt lévő határterület jellegzetességeiről. A Lébény – Bille-dombi telepfeltárás 10-11. századi fázisa és a Mosoni földvár monografikus igényű feldolgozásai nem csak a telepkutatásban, és a földvárkutatásban jelentenek új eredményeket és a kutatás számára újabb forrásanyagot, hanem segíteni fogják a 10-11. századi kerámia, széles időhatárokat kijelölő keretszerű keltezésének a pontosítását is, az egyes szűkebb időrendi fázisok finomabb kronológiai értelmezését is végre szeretnénk hajtani. Az állatsontanyagok és az archaeobotanikai adatok elemzése pedig a terület állattartási stratégiájára és mezőgazdasági viszonyaira nyújt majd választ.

Projektünk négyéves időtartama alatt egy **nemzetközi konferenciát** kívánunk rendezni a kora-középkori határtérségek anyagi kultúrájáról, kelet-közép-európai szakemberek részvételével, projekt utolsó előtti, vagy utolsó évében.

Publikációk: kutatásunk végeredménye három átfogó elemzés lesz, köztük a Lébény – Bille-dombi kora Árpád-kori településhorizontot feldolgozó monográfia kézírata. Az elkészítendő tanulmányok mellett a

szélesebb közönséget az MTA BTK Régészeti Intézetének folyamatosan frissülő weboldalán megjelenő beszámolóinkkal tájékoztatjuk.

A projekt fontos, hosszú távú célja, hogy a korábbi években kialakított, többoldalú nemzetközi kapcsolatainkat is hasznosítsuk, mely alapot adhat nem csak a jelen projekt, hanem intézmények közötti, hosszú távú, jövőbeni **nemzetközi együttműködésnek** is, elsősorban Tobias Bendeguz Fertő-tó menti kutatásaihoz kívánunk csatlakozni, ahol a kutató és munkacsoportja a miénkhez hasonló tematika mentén kívánja megvizsgálni a középkori Pátfalu (ma Podersdorf am See) területén előkerült kora Árpád-kori települést.

VIII. Kutatási infrastruktúra

Projektünk infrastrukturális hátterét az MTA BTK Régészeti Intézetének az infrastruktúrájára kívánjuk alapozni. Az MTA BTK gépkocsi-parkját fogjuk használni a leletanyag szállításához, a mosonmagyaróvári Hansági Múzeum, illetve a győri Rómer Flóris Művészeti és Történeti Múzeum, a debreceni ATOMKI és az MTA BTK Régészeti Intézete között. A múzeumokban őrzött leletek és az ásatási dokumentációk elsődleges feldolgozását a mosonmagyaróvári és a győri, múzeum raktárbázisában, illetve az MTA BTK Régészeti Intézet egyes kutatószobáiban kívánjuk elvégezni.